

Magazine over
cultuureducatie
in Enschede

2019

CULTURAGE

Magazine

De Filmfabriek:
succesvolle samenwerking
tussen Concordia,
De Theatremakerij en
De Bothoven

Leerkracht Feride
(IBS Al Ummah):
“Bij cultuureducatie
moet je niet sturen
maar luisteren”

“We hadden de makkelijke
weg kunnen kiezen”
Interview met
Dayenne Smolders van
de gemeente Enschede

Voorwoord

Collin Vaneker
Projectleider
Cultuureducatie Enschede

Aan mij de eer om het voorwoord voor dit allereerste *Culturage Magazine* te schrijven. Laat ik mijzelf eerst voorstellen, mijn naam is Collin Vaneker, geboren en getogen in Enschede. Sinds medio 2017 ben ik projectleider Cultuureducatie Enschede. Cultuur en cultuureducatie zijn van groot belang voor iedereen, jong en oud. Het gaat niet alleen om kunst en cultuur als doel an sich. Door het in te zetten als middel kun je bij allerlei doelgroepen fantastische dingen bereiken op het gebied van creativiteit, persoonlijke ontwikkeling en bewustwording én zorgt het voor een positief zelfbeeld, zelfvertrouwen en eigenwaarde.

Dankzij het Cultuureducatie met Kwaliteit-project *Culturage*, dat in 2013 in Enschede is gestart, is veel verbeterd op het gebied van cultuureducatie in het primair onderwijs. Deze verbetering zit vooral in de structurele stedelijke samenwerking tussen onderwijs, culturele instellingen en gemeente, in de deskundigheidsbevordering die zowel bij cultuurcoördinatoren, leerkrachten als bij educatief medewerkers heeft plaatsgevonden en in de ontwikkeling van een groot aantal leerlijnen. Borging van deze ontwikkeling is daarbij gegarandeerd door het stadsbrede Cultuurmenu, dat door alle partijen gedragen en gefinancierd wordt.

Sinds 2017 werken we gezamenlijk aan de centrale doelstelling 'Hoe krijgen we hoge kwaliteit cultuureducatie, die aansluit bij de behoefte van de school, structureel ingebed? Hoe zorgen we ervoor dat alle scholen daartoe uitgerust zijn?' Uitgesproken ambitie is om aan het eind van deze projectperiode in 2020 alle van de bijna 14.000 kinderen in het Enschedese primair onderwijs op enigerlei wijze deel te laten nemen aan Cultuureducatie met Kwaliteit.

Door middel van dit magazine brengen we u op de hoogte van de stand van zaken van cultuureducatie in Enschede. Vanuit verschillende invalshoeken belichten we de ontwikkelingen, uitdagingen en het belang van cultuureducatie voor elk individu. Ik wens u niet alleen veel leesplezier, maar wens ook dat u dit magazine deelt met geïnteresseerden in uw omgeving, zodat we samen verder komen dan waar we al zijn.

Collin Vaneker

COLOFON

EINDREDACTIE Collin Vaneker, Loes Schippers, Renske Spijker en Koen Waanders

MET BIJDRAGEN VAN Emma Bouman, Doremiek Lamain, Koen Waanders, Collin Vaneker, Marieke Hagemans, Mara Hoek, Loes Schippers, Ben Coelman, Laura Slakhorst, Monique Wijnker, Evelien Harberink, Anna Lesterhuis, Hermien Keppels en Marlies van Grootel

ILLUSTRATIES Judith Hofmann

FOTO'S Agnes Booijink, Annabel Jeurig, Annina Romita, Christina Bakuchava en Sanne Peper

VORMGEVING Judith Hofmann

Culturage Magazine is een uitgave van Cultuureducatie Enschede en verschijnt een keer per jaar. Dit is de eerste editie. Het magazine wordt gratis verspreid op alle scholen in het primair onderwijs in Enschede. Alle rechten voorbehouden. Deze rechten berusten bij Cultuureducatie Enschede, c.q. de betreffende auteur. Meer informatie: www.cultuureducatie-enschede.nl

Inhoud

2

Collin Vaneker
VOORWOORD

8

Emma Bouman
DE FILMFABRIEK: VOOR JONGE FILMMAKERS

14

Ben Coelman • Laura Slakhorst
Monique Wijnker
HET MAAKPROCES VAN EEN VOORSTELLING

21

Koen Waanders
BIK-WAY

26

Monique Wijnker
Hermien Keppels
DE ICC-CURSUS TWEE OUD-DEELNEMERS AAN HET WOORD

4

Doremiek Lamain
FILOSOFEREN MET KUNST

10

Koen Waanders
HISTORIE CULTURAGE

16

Marieke Hagemans
Monique Wijnker • Marlies van Grootel
HET CREATIEVE PROCES

22

Anna Lesterhuis
CULTUUREDUCATIE IN HET SPECIAAL ONDERWIJS

28

Evelien Harberink
HET CULTUURMENU

6

Mara Hoek
DE SAMENWERKING TUSSEN MARA EN ERROL

13

Marieke Hagemans
WE GAAN NIET VINKEN, MAAR VONKEN

18

Loes Schippers
CULTURAGE OP IBS AL UMMAH

24

Marlies van Grootel
SAMENWERKING IN MEDIAWIJSHEID

30

CONTACT

Filosoferen met kunst

De Windroos werkt nu voor het tweede jaar met de leerlijn *Filosoferen met kunst*. De leerlingen van groep 5 werken aan het thema *Houden van*, dat gekoppeld is aan Moederdag. In vier lessen zijn ze bezig met filosoferen, leren ze luisteren naar elkaar en gaan ze creatief aan de slag voor Moederdag. Tijdens de les worden allerlei vragen gesteld: "Hoe laat je zien dat je van je ouders houdt? Wat betekent dat eigenlijk, houden van? Moet je altijd doen wat je ouders zeggen?" Na de les spreekt Doremiek Lamain, educatief medewerker van Roombeek Cultuurpark Educatie, twee kinderen die terugkijken op de les: Ayla en Violeta.

Hoe zou jij uitleggen wat filosofie is?

Violeta: Dat je nadent over allerlei vragen. Vandaag was dat over hoe je bent met je moeder, of je van haar houdt en waarom je van haar houdt.

Wat was het leukste deel van de les?

Ayla: Ik vond het nadenken over het stukje met de overval leuk. Het was een vreemd verhaal dat in het echt niet kon, maar daardoor ging je wel denken. Dat was juist heel grappig!

Wat leer je van filosoferen?

Ayla: Je leert over hoe andere kinderen denken over dingen. Vandaag was dat over moeders. Ik weet nu ook wat andere kinderen doen met hun moeder, en dat is leuk.

Violeta: Het was leuk dat je veel kon praten. En dat je je eigen mening kon geven.

Waarom is het belangrijk om over dingen na te denken?

Ayla: Omdat je dan dingen leert.
Violeta: Als je niet nadent over dingen, gaan ze mis. Soms zegt je moeder dat bepaalde dingen niet slim zijn om te doen, en dan denk je bij jezelf na of ze gelijk heeft. En vaak is dat wel zo. Op die manier kan je elkaar helpen met nadenken, en dat is belangrijk.

Wat vond je van de les?

Ayla: Leuk! Ik vond het leuk om vragen te stellen en over dingen na te denken.
Violeta: Ik vond het ook leuk. Vooral dat stukje met de overval.

FOTO Ayla (midden) met klasgenoten

Filosofisch dilemma: de bankroof

Eén van de dingen die tijdens de les aan bod kwamen was het nadenken over een filosofisch dilemma. Stel je voor: je komt thuis van school, en je moeder zegt: "Ik heb een idee. Laten we een bank beroven." Wat doe je dan?

Een paar kinderen zagen dit wel zitten, maar de meeste niet. En waarom niet? Omdat het niet mag. Niet van de bank, niet van de politie en niet van de wet.

Maar stel je nu eens voor. Je leeft al jaren in een klein flatje met veel broertjes en zusjes. Elke avond krijg je alleen maar droge boterhammen met pindakaas, want dat is het enige dat jullie kunnen betalen. Feestdagen worden niet gevierd, want je hebt geen geld. Verjaardagen ook niet. En je familie kan je niet opzoeken, want de reis is te duur. Je komt thuis van school en je moeder zegt: "Ik heb een idee. Laten we een bank beroven. Dan hebben we eindelijk genoeg geld." Wat doe je dan?

Tja. Deze vraag werd wat lastiger gevonden. Want als je niks hebt, dat is toch niet eerlijk? Heb je dan wel het recht om iets te stelen? Een leuke discussie!

FOTO Violeta

DOOR

Doremiek Lamain
Educatief medewerker
Roombeek Cultuurpark Educatie
FOTO'S Agnes Booijsink

De samenwerking tussen Mara en Errol

Errol Herder is de interne cultuurcoördinator (ICC'er) op OBS Het Zeggelt. Hierbij wordt hij ondersteund vanuit Culturage door educatief medewerker Mara Hoek. Zij is theaterdocent en educatief medewerker bij Theater Sonnevanc. Regelmatig zitten ze bij elkaar. Maar wat houdt hun samenwerking eigenlijk in? En hoe draagt deze bij aan de bevordering van cultuureducatie op de school en de ontwikkeling van de leerlingen?

Errol, waarom ben jij ICC'er geworden?

Errol: De ICC'er bij ons op school ging weg, waardoor er een nieuw persoon aangesteld moest worden om zich te ontfermen over de cultuureducatie op Het Zeggelt. Niemand wilde het overnemen, dus deed ik het. Ik wilde wel een nieuwe uitdaging aangaan en heb de beleidskant altijd interessant gevonden. Kunst en cultuur leek me op zich wel leuk, maar ik wist er eigenlijk weinig van af en had er niet echt ervaring mee. Pas toen ik de ICC-cursus ben gaan doen en ermee bezig was op school, kwam ik erachter hoe leuk het is, hoe goed het eigenlijk bij me past en hoe leuk en belangrijk het is voor onze leerlingen.

Mara: Het is mooi om te zien hoe enthousiast en met hoeveel hart jij je taak als ICC'er uitvoert. Jij ben erg geïnteresseerd en vindt het ontzettend belangrijk dat iedere leerling zich zo goed mogelijk ontwikkelt op kunstzinnig en cultureel gebied.

Errol: We leggen op school vaak de nadruk op wat kinderen allemaal moeten kennen en kunnen. We zijn veel te weinig bezig met de kinderen laten leven en ervaren en zoveel mogelijk inspiratie opdoen. Ik geloof dat een kind zich daardoor juist veel meer ontwikkelt en daar veel gelukkiger van wordt.

Kun je meer vertellen over waarom jij het belangrijk vindt dat er aandacht is voor kunst en cultuur op school?

Errol: Het is belangrijk dat kinderen worden voorbereid op het leven in de maatschappij en alles wat daarin speelt. Kunst is daar een weerspiegeling van. Als school draag je de verantwoordelijkheid om daar aandacht aan te besteden binnen de basisschoolperiode.

Mara: Op de basisschool komen kinderen voor het eerst met kunst in aanraking. De meesten zijn niet van huis uit gewend om regelmatig naar een museum

of theatervoorstelling te gaan, daarom is het zo belangrijk dat de aanraking met kunst door de school wordt gefaciliteerd. Voor de ontwikkeling van kinderen is deze aanraking met kunst onmisbaar, het helpt ze te groeien naar kritische, sociale en ruimdenkende mensen. Tijdens een theatervoorstelling gaan kinderen bijvoorbeeld helemaal mee in de situatie op het toneel, waardoor ze al kijkend leren over sociale en maatschappelijke kwesties.

Errol: De kwaliteit hierin is heel erg belangrijk, heb ik ontdekt. Wanneer de voorstelling goed gespeeld is en goed in elkaar zit, kunnen de kinderen er ook in meegaan en komt de voorstelling echt binnen.

Wat houdt jullie samenwerking in?

Errol: We hebben een gezamenlijk doel, namelijk het verbeteren van de cultuureducatie op onze school. We hebben nagedacht wat de situatie nu is en waar we naartoe zouden willen. Vanuit die situatie hebben we een plan opgesteld om dit te bereiken.

Mara: De ondersteuning die we aan de school bieden betreft alle gebieden van cultuureducatie, afgestemd op wat bij de school past. Op Het Zeggelt wordt veel gedaan met drama, daar kan ik met mijn kennis en ervaring als theaterdocent goed op aansluiten. Maar ook op andere gebieden binnen cultuureducatie kan

ik de school ondersteunen, bijvoorbeeld in het kiezen binnen het Cultuurmenu of hoe cultuureducatie vakoverstijgend kan worden ingezet.

Errol: Het is fijn dat je iemand hebt die je input kan geven vanuit haar professionele expertise, waardoor de cultuureducatie echt naar een hoger niveau kan worden getild.

Wat levert de samenwerking op voor de school?

Errol: Het geeft een heleboel nieuwe inzichten. Sonnevanc heeft heel veel inhoudelijke expertise op het gebied van theater en ook het lesgeven daarin. Waar ik heel blij mee ben is de andere manier van kijken binnen het lesgeven en de kennis van het geven van drama op hoog niveau. Heel anders dan dat je dat als leerkracht op een basisschool normaliter doet. Dat geeft inzichten om het te kunnen verbeteren als leerkracht.

Op Het Zeggelt zijn jullie veel bezig met theater, jullie maken zelfs om het jaar met elke groep een musical. Hoe draagt dit bij aan de ontwikkeling van het kind?

Errol: We willen kinderen zo goed mogelijk voorbereiden op de toekomst en op hun verdere leven. Daar moet je natuurlijk goed voor kunnen lezen, schrijven en rekenen en andere kennis voor opdoen. Maar als je je bedenkt wat je het meest gebruikt in het dagelijks leven, zijn dat je lichaam, stem en mimiek; je expressie. Ik denk dat drama dé manier is om dit te oefenen. Het is spannend om te doen, daarom vind ik het belangrijk dat kinderen vanaf een hele jonge leeftijd al met drama in aanraking komen en daarmee aan de slag gaan.

DOOR Mara Hoek
Educatief medewerker
Theater Sonnevanc
FOTO'S Agnes Booijsink

FOTO V.l.n.r. Jeannette ten Thij, Karine Roldaan en Emma Bouman tijdens les 7 van De Filmfabriek: de draaidag.

De Filmfabriek: voor jonge filmmakers

DOOR Jeannette ten Thij (ICC'er Freinetschool De Bothoven), Karine Roldaan (artistiek leider Theatermakerij Enschede) en Emma Bouman (educatief medewerker Concordia Film | Theater | Beeldende Kunst).

FOTO Annabel Jeuring

In juni 2018 hebben Concordia, Theatermakerij Enschede en Freinetschool De Bothoven € 63.515 ontvangen van het landelijke Fonds voor Cultuurparticipatie, binnen de regeling Mediakunst- en erfgoededucatie, voor de ontwikkeling en uitvoering van De Filmfabriek. De Filmfabriek is een doorlopende leerlijn voor het primair onderwijs, waarin groepen in 8 lessen een eigen korte speelfilm leren maken. Kinderen leren daardoor wat er allemaal komt kijken bij het maken van een film en ze ervaren dat filmmakers het beeld kunnen manipuleren. Projectleiders Jeannette, Karine en Emma gaan met elkaar in gesprek en besluiten terug te gaan naar het begin.

ICC'er Jeannette vertelt over de start van het project. "In schooljaar 2017/2018 hebben wij deelgenomen aan *Cultuureducatie DNA*, een professionaliseringstraject. Binnen DNA werd via Concordia de filmleerlijn *Avonturen in het donker* van EYE Filmmuseum uit Amsterdam aangeboden. Omdat wij tijdens Culturage I met alle kunst disciplines hebben gewerkt behalve film, én omdat het team weinig ervaring had met filmeducatie en hier

graag meer over wilde leren, was dit een logische keus. Bovendien is film interdisciplinair en past het binnen ons onderwijs van teksten schrijven en verhalen vertellen. Emma heeft ons tijdens DNA begeleid. Omdat deze filmleerlijn zich met name richt op filmanalyse en vrij theoretisch is, wilden we vervolgens het jaar daarna de opgedane kennis in de praktijk toepassen en met de leerlingen een eigen film maken."

Emma: "Omdat er in het land weinig wordt aangeboden op het gebied van film maken met jonge kinderen, hadden we het idee om zelf lesmateriaal te ontwikkelen. Op dat moment werd er een subsidieregeling geopend, gericht op onder andere filmeducatie in het primair onderwijs. Daar lag voor ons een mooie kans! Omdat de subsidie aangevraagd moest worden door twee culturele instellingen en een basisschool, hebben we Karine gevraagd of zij vanuit de Theatermakerij met ons een aanvraag wilde doen."

Karine geeft aan dat ze erg blij is dat de Theatermakerij heeft kunnen aansluiten bij de aanvraag. "Wij zijn veel met theater- en filmeducatie bezig, maar in m'n eentje heb ik niet de capaciteit om een nieuwe leerlijn te ontwikkelen. Mooi dat we dit gezamenlijk kunnen doen. Superfijn dat het Fonds voor Cultuurparticipatie ons idee om een filmleerlijn voor het primair onderwijs te ontwikkelen, financieel wilde ondersteunen. Wel ook een pittige klus, 32 lessen ontwikkelen (8 per 2 leerjaren: groep 1/2, 3/4, 5/6, 7/8). Maar ook supergaaf!" Emma voegt toe dat ze het fijn vond dat EYE Filmmuseum betrokken was tijdens de ontwikkeling van *De Filmfabriek* en het projectteam van feedback voorzag.

In de eerste twee weken van april heeft de pilot van de leerlijn plaats gevonden op De Bothoven. Jeannette geeft aan dat ze het een groot succes vond. "Ondanks dat de leerkrachten het spannend vonden zelf filmeducatieve lessen te gaan geven, is elke klas er in geslaagd in 8 lessen een superleuke korte speelfilm te maken. Het enthousiasme van de leerlingen werkte ook aanstekelijk. Ze vonden het leuk om zelf een verhaal te mogen bedenken, te acteren, na te denken over de filmlocaties, kleding en rekvisieten, en de muziek uit te mogen kiezen."

Emma: "Het was denk ik ook een succes omdat de leerlingen aan zet zijn en hun creativiteit en fantasie kwijt kunnen en de leerkracht als coach optreedt. De leerkracht hoeft voor dit project niet alles over film te weten. Hij/zij gaat samen met zijn/haar groep ontdekken, onderzoeken en maken." "Ook mooi dat de leerlingen écht worden uitgedaagd om samen te werken", aldus Jeannette. Karine vult aan; "En dat er tijdens het proces, dus tijdens het maken van de film, voor iedereen iets tussen zit wat hij/zij leuk vindt. De feestelijke première in Concordia (ter afsluiting van de leerlijn) was ook een succes. Gaaf ook om te zien dat de leerlingen vol trots over de rode loper liepen en dat na afloop iedereen enthousiast de zaal uit liep."

Tijdens de intensieve samenwerking is er geen moment geweest dat Jeannette, Karine en Emma elkaar niet

meer konden luchten of dat ze geen zin meer hadden in de ontwikkeling en uitvoering van het project. De woorden 'vertrouwen', 'duidelijkheid', 'haalbaarheid' en 'enthousiasme' worden hierbij genoemd. "De open, relaxte en gemotiveerde houding van Marjan Peters (directeur van de school) speelt ook een belangrijke rol in het slagen van het project", aldus Emma. "En niet te vergeten het team dat open staat voor iets nieuws en redelijk onbekends", vult Karine aan. Tot slot vertelt Jeannette dat ze best trots is op het resultaat vanuit de eerste pilot. En dat kunnen Karine en Emma alleen maar beamen. Op naar het tweede pilotjaar, waar voor scholen nog mogelijkheden zijn om de pilot kosteloos te draaien.

"Het was denk ik ook een succes omdat de leerlingen aan zet zijn en hun creativiteit en fantasie kwijt kunnen en de leerkracht als coach optreedt. De leerkracht hoeft voor dit project niet alles over film te weten. Hij/zij gaat samen met zijn/haar groep ontdekken, onderzoeken en maken."

DOOR Emma Bouman
Educatief medewerker
Concordia

Dayenne Smolders kende het culturele veld in Enschede goed. Ze was als senior communicatieadviseur verantwoordelijk voor de samenwerking en publiciteit tijdens de ontwikkeling van het Muziekkwartier in Enschede. Een aantal jaren later wisselde ze van baan en werd adviseur voor de podiumkunsten en cultuureducatie. Van 2008 tot 2013 was ze senior adviseur cultuur. In die rol was ze mede verantwoordelijk voor de aanvraag van de subsidie voor Cultuureducatie met Kwaliteit in 2012, waarin de basis werd gelegd voor het huidige beleid omtrent cultuureducatie in Enschede.

We hadden de makkelijke weg kunnen kiezen

FOTO Agnes Booijsink

In december 2012 deed Enschede een stadsbrede subsidieaanvraag voor de regeling Cultuureducatie met Kwaliteit (CmK). Een unieke aanvraag in Nederland. Eén van de kartrekkers was Dayenne Smolders, in die tijd senior adviseur cultuur bij de gemeente Enschede: "Het Fonds voor Cultuurparticipatie vond onze aanvraag wel heel ambitieus."

"Rond 2010 wilde het Ministerie van OCW cultuur-educatie in het onderwijs structureel op de kaart zetten. Het ministerie vroeg het culturele veld of zij daar een voorstel voor wilden doen. Dat was bijzonder, om via de zijlijn te proberen wat te veranderen in het onderwijs. Het ministerie verzocht ons om vanuit de gemeente te ondersteunen bij de aanvraag vanuit Enschede. Een aanvraag die gedaan kon worden door een culturele instelling. De gewetensvraag was direct; via welke instelling gaan we de aanvraag doen."

De culturele instellingen in Enschede werkten vóór de regeling CmK niet structureel samen aan cultuur-educatie. Concordia werkte met het Kunstmenu waaruit scholen aanbod konden kiezen. Van de scholen in Enschede was op dat moment 98% aangesloten bij het Kunstmenu, maar in dat menu werd lang niet al het aanbod van de overige instellingen meegenomen. "Het Kunstmenu kwam uit een andere tijd, toen veel culturele instellingen nog niet bestonden of nog niet aan cultuureducatie deden. Gaandeweg wilden meer instellingen activiteiten aanbieden aan de scholen, maar kregen daarbij moeilijk voet aan de grond."

In 2010 vroeg de gemeente Enschede aan Concordia om het Kunstmenu om te vormen tot een Cultuurmenu dat representatief was voor de diversiteit van het Enschedese culturele aanbod. "De culturele instellingen moesten samen een aanbod ontwikkelen. We moesten iets veranderen wat historisch zo gegroeid was, dat is niet altijd even makkelijk." Voordat de aanvraag voor de regeling CmK werd gepubliceerd in december 2012, hadden de directies van de culturele instellingen hun ambitie op het gebied van cultuureducatie vastgelegd in het plan *Samen Strategisch Zichtbaar*. Daarin bundelden zij hun krachten om versnippering tegen te gaan en het culturele aanbod op een centrale plek overzichtelijk aan te bieden aan het onderwijsveld. Op deze manier konden basisschoolkinderen in Enschede het hele culturele veld leren kennen.

Om ervoor te zorgen dat er daadwerkelijk wat veranderde op het gebied van cultuureducatie in het onderwijs, werden ook de scholen in Enschede betrokken bij de aanvraag. Er werd een stuurgroep opgericht, bestaande uit afgevaardigden van het onderwijs, de culturele instellingen en de gemeente Enschede. "Het werd een subsidieaanvraag vanuit de hele stad. Dat was misschien niet de makkelijkste weg, maar wel dé manier om de samenwerking in de stad verder op weg te helpen. De aanvraag was uniek voor Nederland, veel andere steden kozen ervoor een aanvraag te doen via een cultureel centrum."

"De culturele instellingen moesten samen een aanbod ontwikkelen. We moesten iets veranderen wat historisch zo gegroeid was, dat is niet altijd even makkelijk."

"Het werd een subsidieaanvraag vanuit de hele stad. Dat was misschien niet de makkelijkste weg, maar wel de manier om de samenwerking in de stad verder op weg te helpen. De aanvraag was uniek voor Nederland, veel andere steden kozen ervoor een aanvraag te doen via een cultureel centrum."

“Prachtig dat steeds meer scholen overtuigd raken van de kracht van de Enschedese cultuursector. Je gunt ieder kind zo’n school.”

“Het was een hele puzzel maar ik had twee fijne collega’s, Kelly Hammer en Ton Ponds, die meedachten over proces en financiën. Marieke Hagemans was inhoudelijk de perfecte adviseur, samen met Mia van Jeveren. Marieke had al veel expertise op het gebied van cultuureducatie en was een soort van spin in het web voor de educatief medewerkers. Mia was medeverantwoordelijk voor cultuureducatie bij TwentseWelle. Het belangrijkste voor ons als gemeente was om alle expertise, alle commitment van de directies van de culturele instellingen en de vragen die er nog waren bij scholen bij elkaar te brengen om zo de aanvraag te kunnen begeleiden. Ook onze toenmalige wethouder cultuur, Marijke van Hees, stond helemaal achter deze aanvraag.”

Uiteindelijk werd in december 2012 de aanvraag bij het Fonds voor Cultuurparticipatie gedaan onder de naam Culturage. Een complexe aanvraag, omdat deze namens de hele stad gedaan moest worden. Daarnaast moest de gemeente het subsidiebedrag van €125.000,- per jaar met gelijke gelden matchen. Dat bleek mogelijk in Enschede. “In eerste instantie merkte ik dat het fonds het wel heel ambitieus vond. Ze waren vrij streng, dus het was nog best spannend, maar de aanvraag werd gehonoreerd.” Om de plannen uit te voeren werd besloten om twee projectleiders aan te stellen. Marieke Hagemans werd aangesteld vanuit de inhoud en vanuit de gemeente werd Barbara Wildschut aangesteld voor het contact met de scholen.

Hiermee werd de basis voor cultuureducatie in Enschede gelegd. Door middel van de subsidie die werd verstrekt voor de periode 2013-2016 kon in Enschede structureel worden gewerkt aan de verankering van cultuureducatie in het basisonderwijs in Enschede en de integratie van doorlopende leerlijnen in het curriculum. De creativiteit en expertise vanuit het culturele aanbod kon worden verbonden aan het onderwijscurriculum zodat het onderwijs kwalitatief werd versterkt, in plaats van verzwakt. Inmiddels is de tweede periode CmK in volle gang, deze subsidieregeling loopt van 2017-2020.

In 2013 heeft Dayenne een half jaar meegedraaid met het project, waarna ze in die zomer van baan wisselde en senior adviseur internationaal vestigingsklimaat bij de gemeente Enschede werd. Ze kijkt met veel plezier terug op de aanvraagperiode en het enthousiasme waarmee alle partijen de schouders eronder hebben gezet. “Prachtig dat steeds meer scholen overtuigd raken van de kracht van de Enschedese cultuursector. Je gunt ieder kind zo’n school.”

DOOR Koen Waanders
Communicatiemedewerker
Cultuureducatie Enschede

We gaan niet vinken, maar vonken

DOOR Marieke Hagemans
Intervisor Cultuureducatie Enschede
FOTO Christina Bakuchava

Juf Angelle van groep 1/2 loopt op een vrijdagmiddag het aangrenzend klaslokaal van groep 3 binnen. Ze pakt een zwarte viltstift en tekent op de muur een poort. En boven die poort schrijft zij met grote letters: SPEELRUIMTE VOOR HET KIND.

“Ik zeg je, na de vakantie is deze poort eruit gehaald! Dan kunnen de kinderen van groep 3 het klaslokaal van de kleuters vrij in en uit lopen wanneer ze behoefte hebben aan speelruimte. Ik herken de kleuter in het kind van groep 3 niet meer. Waarom mag er niet meer gespeeld worden, moeten er steeds toetsen afgenomen worden en raken mijn collega’s in paniek als het digibord het niet meer doet en zij niet meer bij hun methodes kunnen. Waar is hun creativiteit en hun positieve, vrolijke en constructieve houding naar kinderen en henzelf gebleven? Ik weet dat mijn collega’s zich onder druk voelen staan en teveel op moeten pakken dat hen van buiten opgelegd wordt. En dat ze te maken hebben met ouders die vaak iets van hen willen. Dat werkt negatief. Daarom is een veilige speelruimte voor de leerkracht ook zo belangrijk. Een speelruimte die directeuren kunnen bieden, die leerkrachten elkaar kunnen bieden én die ze kinderen kunnen bieden”.

Deze enthousiaste leerkracht heeft een duidelijke visie over het onderwijs aan de kinderen van haar school. Een visie die uitgaat van een speelse attitude bij de leerkracht. Een leerkracht die inspireert, irriteert en

provoceert. Een leerkracht die geen woorden gebruikt als je het ook kunt laten zien of voelen. Een leerkracht die onvoorspelbaar is want routine zet het brein vast.

“Hoe kan ik dit mijn team leren? Hoe kan ik ervoor zorgen dat mijn collega’s weer gaan vonken? Dat ze de weg naar het doel belangrijker maken dan het afvinken van het doel? Hoe creëer ik in mijn team en bij mijn directeur een draagvlak waarop creatief vermogen kan ontkiemen?”

Stap één is de vonk bij jezelf aanboren. Wanneer werd je geraakt door kunst? Wat zag je? Wat voelde je? Met wie was je? Waren het professionals uit de kunst of je eigen leerkracht die bij jou de vonk deed overslaan? Juf Angelle heeft met haar poort het eerste zaadje geplant om de kinderen hun aangeboren creativiteit te laten ontwikkelen en behouden. Met ondersteuning van de educatief medewerkers van de culturele instellingen, die in co-creatie met het team en met de kinderen aan de slag gaan, krijgen kunst en cultuur een levendige plek in de school!

Kijkje achter de schermen: het maakproces van een voorstelling

Een operaproductie of voorstelling voorbereiden doe je niet in een handomdraai. Zo maakt de Nederlandse Reisopera minstens drie jaar van tevoren een keuze uit het brede en omvangrijke repertoire, dat zich uitstrekt van 1600 tot nu. Voor elk van de producties wordt een artistiek team samengesteld dat de regie, het decor- en kostuumontwerp, het licht en eventueel de choreografie (dans) voor zijn rekening neemt.

“In de ateliers en werkplaatsen van de Reisopera wordt aan de hand van gedetailleerde tekeningen al enkele maanden voordat de repetities van start gaan, begonnen met het maken van de decors, de rekvisieten en de kostuums. De zangers, die meestal op basis van een auditie zijn geselecteerd, repeteren zes weken lang, tot de première. Zij hebben hun rol thuis ingestudeerd en werken bij de Reisopera met pianobegeleiding aan de regie. De laatste twee weken voor de première wordt

gerepeteerd in het Wilminktheater in de decors. In de laatste repetitieweek komt het orkest erbij en hebben de zangers steeds vaker hun kostuum aan”, vertelt Ben Coelman, coördinator educatie en voorlichting van de Nederlandse Reisopera.

Naast drie grote producties produceert de Reisopera per seizoen ook meestal een ingekorte ‘pocket-versie’ van een bekende opera. De laatste jaren wordt in samenwerking met bijvoorbeeld Theater Sonnevance ook gewerkt aan muziektheaterproducties voor jong en oud. Na het succes van *Orfeo* in 2018 volgt in seizoen 2019 - 2020 *Zwijnenstal*. Parallel aan elke productie bereidt de afdeling educatie een project voor het voortgezet onderwijs voor. Voor het primair onderwijs zijn er dagprojecten waarmee kinderen actief kunnen kennismaken met muziektheater.

Ook het Orkest van het Oosten maakt muziektheater en theatrale concerten voor het onderwijs. Dit maakproces begint ook ongeveer drie jaar van tevoren. Het vertrekpunt daarbij is dat de muziek gekoppeld wordt aan de belevingswereld van de kinderen. “We vragen ons altijd af: welk verhaal willen we de kinderen meegeven?” vertelt Monique Wijnker, educatief medewerker bij het Orkest van het Oosten. “Bij Meedoe-concert Broer, dat we samen met Theater Sonnevance hebben gemaakt, willen we dat kinderen de muziek aan den lijve kunnen ervaren door zelf mee te zingen, bewegen en ritmes te maken. Samen met het orkest en de acteurs voelen zij zich de artiest in een grote concertzaal. Deze succeservaring is superbelangrijk.”

Ook de boodschap achter het verhaal is een belangrijke leerervaring. “De muziek geeft het verhaal over twee ruziënde broers emotionele lading, waardoor kinderen echt meeleven, voelen en leren dat het belangrijk is dat je je eigen trots opzij zet om de ander de hand te reiken en een ruzie weer goed te maken. Bij het volgende meedoe-concert helpt de muziek en het verhaal de leerlingen om in het leven van een vluchteling te stappen en zingen ze samen over de waarde van een vriend die altijd voor je klaar staat. We hopen dat deze schoolconcerten de leerlingen een ervaring geven die hen voor altijd bij blijft”, vertelt Monique.

De Nederlandse Reisopera en het Orkest van het Oosten zijn de huisgezelschappen van het Wilminktheater en Muziekcentrum Enschede. Dat betekent dat zij repeteren en werken in de zalen en kantoren van het Wilminktheater. Waar de Reisopera en het Orkest al jaren van tevoren plannen, doet het Wilminktheater dat altijd anderhalf tot een jaar van tevoren. “Doordat ook wij zo ver vooruit werken kunnen wij niet schuiven met voorstellingen of concerten. Het gezelschap, of dat nu de Reisopera, het Orkest, Sonnevance of een ander jeugdtheatergezelschap is, houdt rekening met de datum en aanvangstijd

en heeft daarop de acteurs en musici ingeboekt. Als een school onverhoopt niet kan komen is de consequentie: minder leerlingen in de zaal of een lege zaal”, zegt Laura Slakhorst, educatie en artistieke zaken bij het Wilminktheater. Een andere consequentie is dat zowel het Wilminktheater als de school moet betalen voor iets dat niet doorgaat. De school betaalt dus voor iets dat de kinderen niet meemaken en dat is jammer. “Eigenlijk kun je onze planning vergelijken met het rooster voor een schooljaar. Je legt hierin vast wat er gaat en moet gebeuren. Elk jaar proberen we er weer een mooi jaar van te maken”, aldus Laura.

DOOR

Ben Coelman, Coördinator educatie en voorlichting Nederlandse Reisopera
Monique Wijnker, Educatief medewerker Orkest van het Oosten
Laura Slakhorst, Educatie artistieke zaken Wilminktheater en Muziekcentrum

LINKER PAGINA Scène uit *Orfeo* (2018), een coproductie van Theater Sonnevance en de Nederlandse Reisopera • FOTO Sanne Peper

BOVEN De Nederlandse Reisopera en het Orkest van het Oosten repeteren in Theater De Spiegel in Zwolle • FOTO Annina Romita

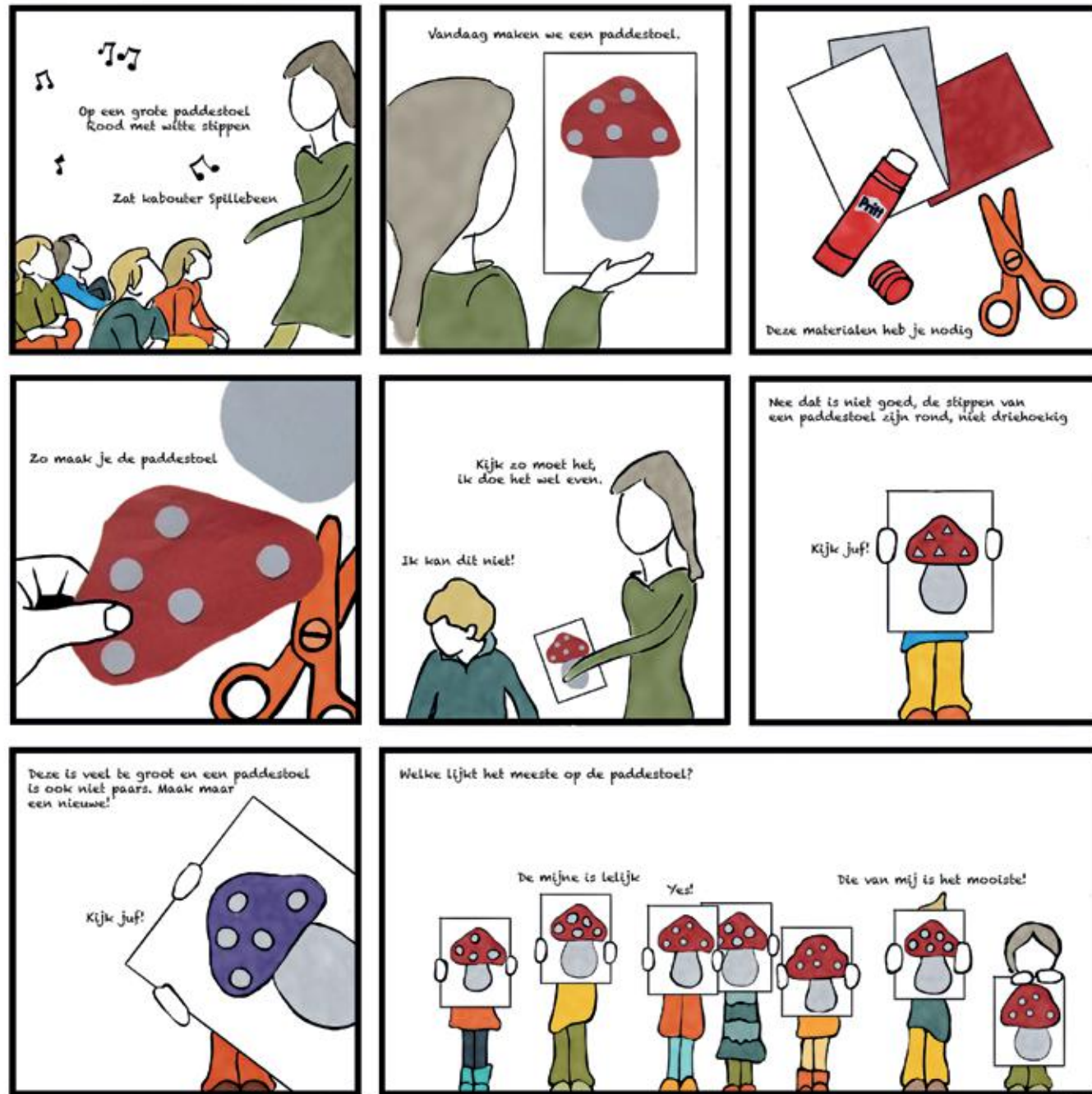
LINKS Scène uit *Broer* (2017), een coproductie van het Orkest van het Oosten en Theater Sonnevance • FOTO Agnes Booijsink

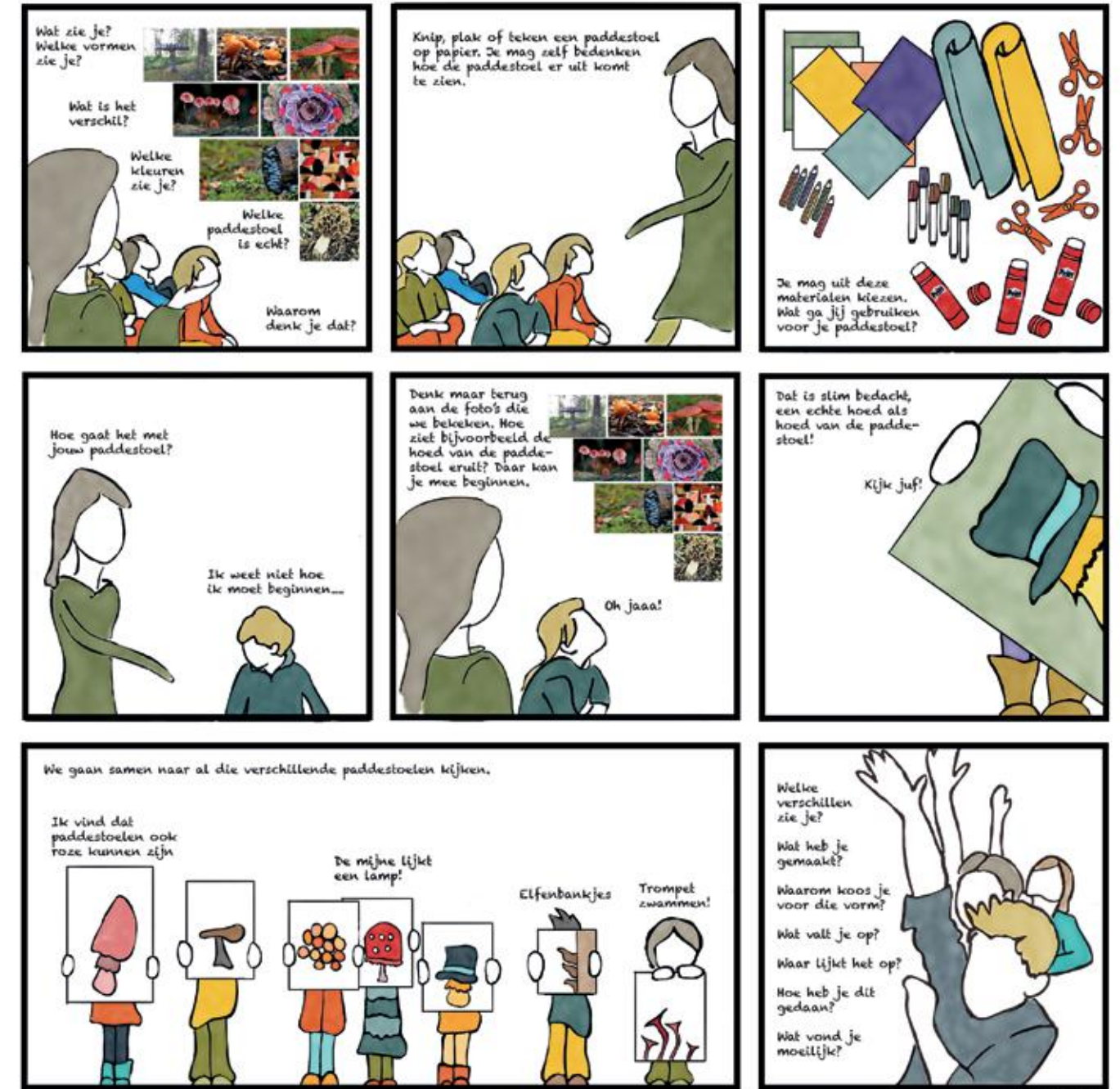

Het creatief proces

Productgericht

Procesgericht

DOOR

Marieke Hagemans, Intervisor Cultuureducatie Enschede
Monique Wijnker, Educatief medewerker Orkest van het Oosten
Marlies van Grootel, Educatief medewerker Roombeek Cultuurpark Educatie

Culturage op IBS Al Ummah

Vanaf het allereerste begin is de islamitische basisschool Al Ummah betrokken bij Culturage. Ondertussen zijn er wisselingen geweest van directeur, ICC'er en educatief medewerker. Dat heeft gezorgd voor vertragingen maar heeft de vastberadenheid van de school om cultuureducatie een goede plek te geven, niet aangetast.

Twee Culturage-leerlijnen zijn de afgelopen jaren geïmplementeerd: *MaakMeeMuseum* en *Ik verbeeld de wereld*, beide van Roombeek Cultuurpark Educatie. Ze worden jaarlijks ingezet als schoolbrede projecten van een week of drie, de ene in het najaar en de andere in het voorjaar. Locatiedirecteur Yunus Meijerink vertelt dat cultuureducatie een steeds duidelijkere plek krijgt in de school. "Doordat we de Culturage-leerlijnen jaarlijks op dezelfde momenten inplannen zijn het vaste onderdelen geworden. De herhaling zorgt ervoor dat het team zich er steeds meer in thuis voelt en ook de aanwezigheid in de klas van de educatief medewerker en de persoonlijke gesprekken helpen goed om iedereen mee te krijgen." Over de islamitische identiteit in combinatie met de

Culturage-leerlijnen vertelt hij: "Ook voor islamitisch onderwijs is dit belangrijk, zeker cultureel erfgoed. Ik las laatst een interview met een man van Turkse afkomst die vertelde dat hij blij wordt als hij over de brug gaat bij Deventer, zijn woonplaats. Als hij die skyline ziet voelt hij zich thuis. Dat gevoel versterk je met onderwijs over cultureel erfgoed. Het zorgt dat je je een plek eigen maakt, maar ook dat je de waarde ziet van het erfgoed dat je vanuit je afkomst kent."

Afgelopen maart was de projectperiode van de erfgoed-leerlijn *MaakMeeMuseum*. Daarbij hoort in groep 2, 4 en 8 een bezoek aan De Museumfabriek. Feride Erten, leerkracht van groep 4: "Woorden als 'vroeger' en 'erfgoed'

worden bekend. De kinderen kijken met meer interesse naar de wereld en zijn zich veel meer bewust van vroeger en dat het toen anders was. De lessen verbreden ook de kennis, dat merk ik bijvoorbeeld als we naar het Jeugdjournaal kijken: ze kunnen dingen plaatsen. Als ze een oldtimer zien of opgegraven botten dan hebben ze het over het museum. Zelfs in een etalage kijken is nu anders: de manier waarop dingen uitgestald staan doet ze denken aan een museum. En in De Museumfabriek zagen ze aardappels in het boerderijtje. Dat deed ze weer denken aan een les over De Aardappeleters van Van Gogh, ook van Culturage."

Culturage heeft Feride op het gebied van didactiek ook iets opgeleverd. "Het procesgericht leren was een eye-opener: dat het geven van kritiek bij cultuureducatie nooit goed is. Kinderen worden erdoor afgeremd, terwijl ze zich juist vrij moeten voelen in hun creativiteit. Hun beeld van de werkelijkheid is nou eenmaal anders dan hoe wij volwassenen het zien. Daarom moet je niet sturen maar luisteren."

Arzu Ozciris, leerkracht van groep 2, legt uit dat de kleuters altijd al werken met thema's. "Bijvoorbeeld het thema kunst behandelen we jaarlijks. De beeldende leerlijn *Ik verbeeld de wereld* met de procesgerichte didactiek is daarbij een mooie aanvulling: er is nu nog meer aandacht voor de waarde van ieders eigen expressie.

"Het procesgericht leren was een eye-opener: dat het geven van kritiek bij cultuureducatie nooit goed is. Kinderen worden erdoor afgeremd, terwijl ze zich juist vrij moeten voelen in hun creativiteit. Hun beeld van de werkelijkheid is nou eenmaal anders dan hoe wij volwassenen het zien. Daarom moet je niet sturen maar luisteren."

En die manier van werken wordt met de lessen uit de leerlijn eigenlijk doorgezet naar de hogere groepen, wat ik een goede ontwikkeling vind. Mijn dochter zit hier in groep 7 en ik zie dat ze er enthousiast van wordt. Zo zie je opeens een andere kant van je eigen kind!”

Enkele leerlingen uit groep 4, Hibah, Elif en Yasin, vertellen over hun bezoek aan De Museumfabriek en de voorbereiding in de klas. “We hebben foto’s gekeken. Van een natuurmuseum en een speelgoedmuseum en een treinenmuseum. En in het museum hebben we gekeken of ze daar ook zulke dingen hadden. Het mooiste was het boerderijtje en de fabriek met de filmpjes erin [maquette van de fabriek van Jannink aan de Haaksbergerstraat – LS]. En de dieren! En jij hebt verteld over de mammoet en over die vogelkooitjes en dat er geen lucht was als de vogel van zijn stokje viel.”
 Waarom is zo’n museum er nou eigenlijk? “Dan kun je mooie spulletjes van vroeger zien. Of als je vergeten bent hoe het leven vroeger was kun je daar gaan kijken, bijvoorbeeld je kleren van vroeger of je huizen.”

De moeders Emel Yildiz en Elif Aktekin gingen met groep 4 mee naar De Museumfabriek. Elif: “Yasin was verbaasd over sommige dingen in het museum, hij vond het heel interessant. Door de voorbereiding op school wisten ze er al een beetje van. Hij wil nog een keer naar de skeletten kijken en naar de boerderij.” Emel vertelt dat haar dochter Ayse het museum spannend vond en leuk.

“Vooral de opgezette dieren. Ze wil graag nog een keer met mij naar het museum. Ik vind het mooi dat ze over erfgoed leren, het is een onderwerp waar ik zelf nooit zo bij heb stilgestaan.” Op de vraag of ze als ouder door de school ingelicht willen worden over een nieuwe manier van leren zoals cultuureducatie antwoordt Emel: “Ja, dat zou ik graag willen weten. Als Ayse thuis gaat knutselen stimuleer ik haar altijd om van tevoren even na te denken wat ze wil doen. Het is fijn om te weten hoe ze daar op school mee omgaan.”

DOOR Loes Schippers
 Educatief medewerker
 Roombeek Cultuurpark Educatie
FOTO'S Agnes Booijsink

Beroepskunstenaars In de Klas: BIK-way

BIK-way is een collectief van drie kunstenaressen: Barbara Sendker, Monique Klaver en Liezette Gerrits. Zij hebben na hun kunstopleiding gelijktijdig de opleiding *Beroepskunstenaar in de klas (BIK)* gevolgd in Zwolle, waar ze op verschillende disciplines zijn afgestudeerd. Ze hebben zich in het collectief *BIK-way* aan elkaar verbonden om naast leerlijnen ook projecten op maat te kunnen ontwikkelen en op scholen aan te kunnen bieden. Naast deze samenwerking bieden ze individueel ook verschillende workshops in het Cultuurmenu aan.

“Inmiddels hebben we tien jaar ervaring in het geven van workshops in de klas”, zegt Monique Klaver. “Doordat ieder zijn eigen workshops met gerichte PowerPoint-presentaties heeft ontwikkeld en zorgt dat alle benodigde materialen aanwezig zijn, kunnen we binnen twee uur zorgen dat er echt iets speciaals gebeurt in de klas met de kinderen.” Monique maakt op aanvraag van scholen workshops op maat, bijvoorbeeld bij een afscheid van een leerkracht of schoolbreed in alle klassen bij *De Veldtocht* in Goor. Verder biedt ze cultureel erfgoed-workshops aan over Nederland, zoals *Delftsblauw*. “Het is erg fijn om de kinderen te stimuleren, maar vooral te enthousiasmeren, zodat ze creatief uitgedaagd worden in hun eigen verbeelding”, vertelt Monique.

Barbara Sendker laat kinderen graag filosoferen en door middel van verschillende kunstdisciplines en materiaalkeuzes spelen en onderzoeken. Ze houdt van kunst in de breedste zin van het woord, heeft jaren theater gespeeld, maakt muziek en heeft een passie voor dansen. “Ik herken de onbevangen houding en speelse openheid van kinderen ook in mezelf”, zegt Barbara. Ze heeft een fascinatie voor schilderen op groot formaat. “Muurschilderingen die ik samen met kinderen heb gemaakt, vind je op verschillende scholen in Enschede.” Barbara maakt workshops op maat en biedt daarnaast in het Cultuurmenu diverse workshops aan. “Mijn nieuwste workshop heet *In het teken van het Rembrandt-jaar*, over de kunstenaar die nu in de spotlights staat.”

DOOR Koen Waanders

Naast de elf culturele instellingen uit Enschede bieden ook een aantal particuliere initiatieven hun aanbod in het Cultuurmenu aan: Cultuurgeluid, Focus! Dansstudio, Hartkwartier, De Theatermakerij, Leskwartier, Somnium Music, Tessa Kortenbach en BIK-way. In deze rubriek staat een van hen in de spotlights.

Cultuureducatie in het speciaal onderwijs

IN GESPREK MET MARIANNE DOM VAN 'T SPIJKER,
INTERN CULTUURCOÖRDINATOR (ICC'ER)
BIJ ONDERWIJSCENTRUM HET ROESSINGH

Naast haar functie als groepsleerkracht gaf Marianne Dom van 't Spijker muziekles aan alle klassen bij Onderwijscentrum Het Roessingh en werd intern cultuurcoördinator voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs, waardoor ze cultuureducatie meer inhoud kon geven op school. Dankzij Cultuureducatie met Kwaliteit werd een mooie samenwerking met Theater Sonnevancq opgezet, waardoor er naast de leerlijn Theater in de klas, ook een voorstelling werd ontwikkeld door Theater Sonnevancq voor de meest kwetsbare doelgroep leerlingen. "Ik vind het vooral belangrijk om ieder kind zijn of haar talenten te laten ontdekken en ik denk dat cultuureducatie daarin een belangrijke rol kan spelen."

Welke rol zou dat zijn?

Ik denk dat cultuureducatie een rol kan spelen in de ontwikkeling van de identiteit van een leerling. De leerlingen die we tegenkomen op het OCR hebben een lichamelijke en/of meervoudige beperking. De meesten hebben daardoor veel zorg en begeleiding nodig. Hierdoor wordt wel eens vergeten dat het kind zelf ook beslissingen kan nemen. Dat uit zich dan bijvoorbeeld in knutselwerkjes waarvan je kan zien dat de leerlingen die niet zelf hebben gemaakt. Dat vind ik jammer, ik gun het de leerlingen dat ze trots kunnen zijn op iets dat ze zélf gemaakt hebben. Ik pleit er dan ook voor om de leerlingen aan het stuur te zetten, in plaats van het stuur van ze over te nemen. Naast de identiteit ontwikkel je met cultuureducatie een stukje creativiteit. Je reikt de leerlingen mogelijkheden aan die ze wellicht verder kunnen ontplooiën in hun vervolgstudie of in hun werk. Daarmee bied je ze perspectief. Niet alleen vergroot je daarmee de kans op werk, je laat de leerlingen ook experimenteren. Op deze manier komen de leerlingen erachter wat ze leuk vinden en waar ze goed in zijn. Kortom, cultuureducatie biedt de leerlingen tijdens, maar ook na hun schoolcarrière inspiratie, creativiteit en perspectief.

Welke uitdagingen kom je tegen in het speciaal onderwijs als het gaat om cultuureducatie?

Omdat we kleine groepen hebben is het soms niet mogelijk voor ons om een activiteit te boeken. Op het OCR werken we bewust met kleine groepen omdat de leerlingen veel persoonlijke aandacht en in sommige gevallen ook (medische) verzorging nodig hebben. Een tweede uitdaging is de toegankelijkheid van de activiteit, vooral voor leerlingen in een rolstoel. Daarom neem ik vooraf vaak contact op met de educatief medewerker van de instelling. Een mooi voorbeeld hiervan is de activiteit *Plankenkoorts* van het Wilminktheater. Met Laura Slakhorst (educatief medewerker Wilminktheater) heb ik de route van tevoren gelopen en samen hebben we hem rolstoelvriendelijk gemaakt. Ten slotte ligt bij veel voorstellingen het spreek- en zangtempo vaak te hoog voor onze leerlingen. Met name voor de leerlingen uit de EMB- en ZML-groepen zijn veel voorstellingen moeilijk te volgen.

Hoe geef je vorm aan het culturele aanbod op het OCR?

Bij het OCR organiseren we ieder jaar de Week van de Kunst, waarbij steeds een andere discipline centraal staat. Op deze manier komen alle disciplines een keer aan bod. Vijftig procent van de cultuurgelden gaan naar de Week van de Kunst en de andere vijftig procent spenderen we aan het Cultuurmenu. Op deze manier kunnen we ons aanbod zo vormgeven dat onze leerlingen een optimale culturele ontwikkeling doormaken in hun eigen tempo.

Marianne
Dom van 't Spijker

Marianne Dom van 't Spijker werd opgeleid als docent beeldende kunst. Via haar werk kwam ze in contact met het speciaal onderwijs, waarbij ze direct een klik voelde. Vanuit dat gevoel ging ze aan de PABO in Arnhem studeren en kwam terecht bij Onderwijscentrum Het Roessingh (OCR), waar leerlingen worden onderverdeeld in vier groepen: ernstig meervoudig beperkt (EMB), zeer moeilijk lerend (ZML), moeilijk lerend (ML) en regulier.

DOOR Anna Lesterhuis
Educatief medewerker Orkest van het Oosten
FOTO'S Agnes Boojink

Pilot-project Orkest van het Oosten

In maart heeft het Orkest van het Oosten een pilot-project uitgevoerd op Onderwijscentrum Het Roessingh. Met improvisatie als basisingrediënt hebben negen leerlingen vijf weken lang samen met drie musici uit het orkest gewerkt aan een eindconcert. Dit concert vond in april plaats op het OCR. Medeleerlingen, ouders, leerkrachten en andere genodigden waren aanwezig.

"Ik vond het heel leuk en ik wil het wel vaker doen!", zei een leerling. Een ouder voegde daaraan toe: "Heel knap dat alle leerlingen aan bod kwamen en dat alle leerlingen hun ding mochten doen. Tijdens het concert zag ik alle leerlingen stralen! De musici gingen erg goed met de leerlingen om, ze hebben mooi ingespeeld op het niveau van de leerlingen, dat vond ik erg leuk om te zien. Een vervolg zou zeer welkom zijn!"

Ook de leerkracht was heel enthousiast: "Ik vond het ontzettend leuk, al fluitend verliet ik de school na afloop van het concert. De musici haalden het beste in de kinderen naar boven. Het samenspel tussen de leerlingen vond ik erg knap. Hierbij moet je namelijk wachten en luisteren naar elkaar en op elkaar reageren. Je zag de leerlingen ontspannen terwijl er zoveel geluid en prikkels ontstaan tijdens zo'n concert. Ik hoop zo dat de leerlingen dat onthouden. Dat geeft ze een gevoel van 'zie je wel, ik kan het wel!'"

Samenwerking in mediawijsheid

Basisschool Paulus, CBS de Zevenster, OBS Twekkelerveld en BSO Hebbes vormen samen Integraal Kind Centrum (IKC) het Universum. Roombeek Cultuurpark Educatie ontwikkelde voor hen een leerlijn mediawijsheid en website-beheer. Met een gezamenlijke *Let's go online*-website, lessen op school en werkgroepen op de BSO leren de kinderen van groep 7 en 8 omgaan met sociale media, webbeheer en nieuwe media. Intern Begeleider (IB'er) en locatieleider van basisschool Paulus, Ellis Tempelman, over het belang van samenwerking binnen de leerlijn *Let's go online*:

"De kinderen van groep 7 en 8 worden zich bewust van de invloed die ze hebben op sociale media. Wanneer ze in de pubertijd belanden gaan ze daar op een andere manier mee om. Deze leerlijn is een mooie manier om het hier op een hele veilige manier over te hebben. Daarnaast gaan kinderen anders met social media om als ze buiten school bezig zijn. Taalgebruik en de manier

waarop ze met anderen omgaan zijn daarom dingen waarover gesproken moet worden. Samenwerking is in deze leerlijn belangrijk, omdat mediawijsheid juist gaat over dat je heel veel mensen bereikt. Ik denk dat je beter samen kan bedenken welke invloed jouw manier van werken, jouw taalgebruik en wat je uitdraagt heeft. Dat het veel versterkender werkt om het er eerst samen

over te hebben voor je iets post. Je wordt daardoor bewust van wat jouw taal of jouw beeld doet met andere kinderen omdat je het er over hebt, daar heb je anderen voor nodig. Doordat de items voor de website door 2 tot 3 kinderen per school op de BSO klaar gemaakt worden om ze online te plaatsen, komt er meer wisselwerking tussen de kinderen die wel en niet naar een BSO gaan.

Als je kijkt naar de 21ste-eeuwse vaardigheden dan is het kunnen samenwerken een van de belangrijkste pijlers voor de toekomst. Het samenwerken binnen je klas is vaak wel te doen omdat de kinderen elkaar kennen, maar het kunnen samenwerken over een bepaalde grens heen vraagt natuurlijk weer andere kwaliteiten.

Ik hoop dat doordat kinderen elkaar buiten school tegenkomen en samen aan iets moeten werken, de samenwerking en de belevingswereld van de kinderen op de verschillende scholen wat meer een gezamenlijke belevingswereld wordt. Want ze wonen samen in de wijk, komen elkaar tegen en je kunt alleen maar op een goede manier met elkaar omgaan als je elkaar kent. Dat werkt veel makkelijker voor kinderen. Doordat de kinderen met elkaar in gesprek gaan, gaan ze eigenlijk automatisch ook over mediawijsheid praten, ook de kinderen die niet met de leerlijnen bezig zijn.

Mijn ideaalbeeld zou zijn dat kinderen vanuit verschillende scholen makkelijker met elkaar omgaan en elkaar makkelijker na schooltijd opzoeken. Daarnaast denk ik ook dat het een versterkende rol kan hebben dat ouders in de wijk dezelfde informatie van hun kinderen zien op de website. Weliswaar op een andere school, maar met dezelfde achtergrond. Ik hoop dat dat het gesprek versterkt binnen de wijk en dat ouders een bepaalde saamhorigheid en een positief beeld van een ander gaan krijgen. Want onbekend maakt onbemind.

Voor de school en voor de kinderen hoop ik dat ze handvatten krijgen om op een goeie manier om te gaan met mediawijsheid, webprogramma's, vloggen en alle dingen die daarbij komen. Dat ze leren hoe ze dat op een goeie manier kunnen doen, maar vooral ook met elkaar."

"Als je kijkt naar de 21ste-eeuwse vaardigheden dan is het kunnen samenwerken een van de belangrijkste pijlers voor de toekomst. Het samenwerken binnen je klas is vaak wel te doen omdat de kinderen elkaar kennen, maar het kunnen samenwerken over een bepaalde grens heen vraagt natuurlijk weer andere kwaliteiten."

DOOR Marlies van Grootel
Educatief medewerker
Roombeek Cultuurpark Educatie
FOTO'S Agnes Booijsink

De ICC-cursus

Twee oud-deelnemers aan het woord

Melanie Elzinga (ICC'er OBS Tweekelerveld) heeft in 2016 de ICC-cursus afgerond. "Ik moet eerlijk zeggen dat het niet mijn eerste keuze was om ICC'er te worden, omdat ik zelf niet zoveel met kunst en cultuur heb. Maar het organiseren van activiteiten vind ik wel erg leuk, dus dat aspect van ICC'er zijn past goed bij mij. Het geeft veel voldoening om alles goed te regelen."

Melanie geeft aan dat in het beleid de focus op muziek en dans ligt. "De specifieke aandacht daarvoor komt doordat wij als leerkrachtenteam zelf weinig affiniteit met muzikles hebben. We vinden het wel erg belangrijk dat kinderen overal voldoende kennis mee maken, zodat ze hun eigen talent kunnen ontdekken en omdat ze het erg leuk vinden." Bijvoorbeeld het project Let's dance van Tessa Kortebach of de meedoe-concerten van het Orkest van het Oosten. "Het is echt mooi om te zien hoe vrolijk ze ervan worden. Je ziet het geluk in hun ogen. Kinderen waar je het niet van had verwacht waren zo goed bezig, dat maakt ons hele team gewoon supertrots. Allemaal zien we het belang van cultuur op school, dus elke mogelijkheid grijpen we aan." Juist de projecten buiten school maken volgens Melanie grote indruk op de kinderen. "Ze komen niet vaak in het theater, zeker onze kinderen. Alleen het bezoek maakt al veel indruk. Het effect is groter."

Het enthousiasmeren van collega's om naar een museum of theater te gaan vindt ze nog wel lastig, juist omdat kunst, musea en muziek haar minder liggen. Ze vertelt dat er wel veel meer onder kunst en cultuur valt dan je in eerste instantie zou denken. Zelf maakt

ze bijvoorbeeld graag filmpjes voor de musical en het afscheid van groep 8. "Dat vraagt ook veel creativiteit. Nieuwe media ligt mij wel. Het is erg fijn dat er door Culturage nu meer aandacht is voor muziek, multimedia en mediawijsheid. Een ander voordeel van Culturage is dat de leerlingen extra culturele activiteiten aangeboden krijgen."

DOOR Monique Wijnker
Educatief medewerker
Orkest van het Oosten
FOTO'S Agnes Booijsink

Tess van Benthem (ICC'er op de Prinseschool locatie Daalweg) heeft in 2018 de ICC-cursus gevolgd. "Mijn moeder schildert en ik hield een betoog over schilderkunst tegen de toenmalige ICC'er. Zij moest taken afstoten en na mijn enthousiaste verhaal was haar conclusie dat ik de nieuwe ICC'er in wording was. Ik kon deze mening onderschrijven en heb me vervolgens aangemeld."

Doordat de cursus op verschillende locaties gegeven werd, kon Tess een kijkje achter de schermen nemen bij instellingen zoals Sonnevandek en de Reisopera. "Het is ook waardevol om andere leerkrachten te spreken en ervaringen uit te wisselen. Omdat de startpositie van de deelnemende scholen verschillend was zag je verschillen in de aanpak van de eindpresentaties. Tijdens de certificatuutreiking was een aantal collega's aanwezig, dit voelde voor mij heel speciaal."

"Het is een pré voor een school als er een opgeleide ICC'er aanwezig is."

De voornaamste taak van Tess is het enthousiasmeren van het team en het delen van alles wat met cultuur te maken heeft. Binnen de school wil zij hiervoor graag het aanspreekpunt zijn. Als ICC'er heeft ze voor het team een voorselectie gemaakt uit het Cultuurmenu. "Ik kreeg veel positieve reacties terug van de collega's. Culturage is op onze school een vast onderdeel op de agenda van de teamvergaderingen." Op de vraag of door de cursus haar kijk op cultuureducatie veranderd is antwoordt ze: "Absoluut. Ik ging er vrij blanco in. Het is mooi om te zien wat er allemaal mogelijk is binnen cultuureducatie. Ook als leerkracht wordt je blik verbreed."

Een leuke ervaring vindt ze de kleine, ogenschijnlijk simpele activiteiten die een mooi resultaat bereiken. "Ik heb bijvoorbeeld in mijn groep de leerlingen kennis laten maken met verschillende soorten klassieke muziek. Als vervolgpdracht mochten de leerlingen tekenen bij bepaalde klassieke muziek. Verrassend om na afloop de resultaten te zien!"

Wat de randvoorwaarden voor een goed cultuureducatiebeleid zijn? "Het is een pré voor een school als er een opgeleide ICC'er aanwezig is. Een betrokken team en managementteam is van wezenlijk belang. De korte lijntjes met de educatief medewerkers zijn ook waardevol en van toegevoegde waarde." In de toekomst zou ze graag cultuureducatie nog meer leven in willen blazen. "Maar dan zo dat de activiteiten nog beter geïntegreerd worden in de bestaande lessen."

DOOR Hermien Keppels
Hoofd dienst ondersteuning educatiefwerk
Bibliotheek Enschede
FOTO'S Agnes Booijsink

Het Cultuurmenu

In Enschede wordt het kunst- en culturaanbod voor het primair onderwijs aangeboden door middel van het Cultuurmenu, www.cultuurmenu.org.

Deze website is de opvolger van het Kunstmenu. Het Cultuurmenu bestaat uit aanbod van 19 aanbieders die alle disciplines vertegenwoordigen: beeldend, muziek, drama, dans, erfgoed, literatuur en mediakunst. De activiteiten worden aangeboden in de vorm van workshops, projecten, voorstellingen, concerten en exposities.

Cultuurmenu

Door gebruik te maken van handige zoekfilters komt de gebruiker bij het beschikbare aanbod terecht. "Een mooie ontwikkeling is dat er steeds meer ruimte is voor vraaggestuurd werken en maatwerk-aanbiedingen", vertelt Evelien Harberink, coördinator van het Cultuurmenu. "We willen er graag naar toe dat cultuureducatie ingebed wordt in het curriculum middels leerlijnen en daarbij horende terugkerende activiteiten. Steeds meer scholen maken gebruik van het Cultuurmenu ter ondersteuning van projecten en/of themaweken." De leerkrachten krijgen na afloop van een activiteit een evaluatieformulier toegestuurd. Evelien: "Met de feedback en suggesties uit de evaluaties kunnen we zorgen dat het aanbod en de aanbieder zich blijven ontwikkelen en goed op elkaar afgestemd zijn. We zijn dan ook altijd blij als leerkrachten even de tijd nemen om deze evaluaties in te vullen."

Uniek

"Het is landelijk gezien best uniek dat er in Enschede in een convenant tussen de schoolbesturen, de gemeente en de culturele instellingen afspraken zijn gemaakt met betrekking tot het aanbieden van cultuureducatie", vervolgt Evelien. Zo is er afgesproken dat iedere leerling minimaal één culturele activiteit per schooljaar aangeboden moet krijgen uit het Cultuurmenu. Tevens is vastgelegd dat het geld afkomstig uit het deel van de Prestatiebox dat gelabeld is voor cultuureducatie, geheel of voor de helft ingelegd wordt in het Cultuurmenu. Het budget, dat per leerling wordt berekend, is gekoppeld aan het Cultuurmenu. Hierdoor is het inschrijven op culturele activiteiten voor de scholen heel overzichtelijk. "Je ziet in één oogopslag hoeveel budget er beschikbaar is en de financiële afhandeling met de aanbieders loopt volledig via het Cultuurmenu."

Toekomstgericht onderwijs

Naast het Cultuurmenu is er inmiddels ook een menu voor Wetenschap en Techniek (www.w-t-menu.nl) en er wordt gewerkt aan een menu voor Duurzaamheidsonderwijs. "Door intensieve onderlinge samenwerking hopen wij uiteindelijk door middel van één portal het Enschedese primair onderwijs te ondersteunen in toekomstgericht onderwijs, gericht op de 21ste- eeuwse vaardigheden, waarin alle disciplines geïntegreerd aan bod komen."

Evelien Harberink
Coördinator Cultuurmenu
Cultuureducatie Enschede

73

Enschedese scholen

zijn gekoppeld aan het Cultuurmenu voor afname van hun cultuureducatie-activiteiten – dat is 100%

MUZIEK*
375 groepen
7966 leerlingen

Er worden per jaar ongeveer
750
activiteiten
afgenomen uit het Cultuurmenu.

Activiteiten worden in Enschede aangeboden door
19 Cultuureducatie-aanbieders:
11 culturele instellingen
8 particuliere initiatieven

DANS*
227 groepen
4902 leerlingen

LITERAATUUR*
42 groepen
900 leerlingen

ERFGOED*
53 groepen
1237 leerlingen

BEELDEND*
223 groepen
5150 leerlingen

DRAMA*
213 groepen
4600 leerlingen

MEDIAKUNST*
47 groepen
926 leerlingen

Het eerste **Red Carpet Event voor ICC'ers** heeft plaatsgevonden in april 2018, op 5 juni 2019 is de tweede editie

In het schooljaar 2017/18 zijn **3 ICC-cursussen** gegeven, waarbij **29 nieuwe ICC'ers** zijn opgeleid.

*Inschrijving per discipline (schooljaar 2017/18)

Contact

EMMA BOUMAN
 Educatief medewerker
 Concordia
e.bouman@concordia.nl

DOREMIEK LAMAIN
 Educatief medewerker
 Roombeek Cultuurpark Educatie
doremiek@roombeekcultuurpark.nl

MARA HOEK
 Educatief medewerker
 Theater Sonnevank
educatie@sonnevank.nl

MARLIES VAN GROOTEL
 Educatief medewerker
 Roombeek Cultuurpark Educatie
marlies@roombeekcultuurpark.nl

WIEKE JELLEMA
 Manager sociaal domein en onderwijs
 Kaliber Kunstenschool
wieke.jellema@kaliberkunstenschool.nl

RENSKE SPIJKER
 Educatief medewerker
 Metropool
renske@metropool.nl

BEN COELMAN
 Coördinator educatie en voorlichting
 Nederlandse Reisopera
bcoelman@reisopera.nl

MONIQUE WIJNKER
 Educatief medewerker
 Orkest van het Oosten
mwijnker@ovho.nl

ANNA LESTERHUIS
 Educatief medewerker
 Orkest van het Oosten
a.lesterhuis@ovho.nl

COLLIN VANEKER
 Projectleider
 Cultuureducatie Enschede
info@cultuureducatie-enschede.nl

MARIEKE HAGEMANS
 Intervisor
 Cultuureducatie Enschede
mariekehagemans@gmail.com

EVELIEN HARBERINK
 Coördinator Cultuurmenu
 Cultuureducatie Enschede
evelien@cultuurmenu.org

LAURA SLAKHORST
 Educatie artistieke zaken
 Wilminktheater en Muziekcentrum
l.slakhorst@wilminktheater.nl

LOES SCHIPPERS
 Educatief medewerker
 Roombeek Cultuurpark Educatie
loes@roombeekcultuurpark.nl

HERMIEN KEPPELS
 Hoofd dienst ondersteuning
 educatiefwerk Bibliotheek Enschede
h.keppels@bibliotheekenschede.nl

*“Logica brengt je
van A naar B,
verbeelding
brengt je overal.”*

Albert Einstein

CULTUUR ENSCHEDE
EDUCATIE

cultuureducatie-enschede.nl